

АНТОНЮКПавло Петрович
antonyukpp@gmail.com

УДК 336.7

**КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ
БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В
УКРАЇНІ ЗГІДНО НОРМ ЧИННОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**
**CLASSIFICATION OF INFLATABLE
CALCULATION INSTRUMENTS IN
UKRAINE IN ACCORDANCE WITH
NORMAL LEGISLATION**
МАРЧЕНКОЮлія Анатоліївна
juli.marchenko94@gmail.com

к.е.н., доцент кафедри
фінансів, банківської справа та
страхування Хмельницького
національного університету

магістрант Хмельницького
національного університету

Стаття присвячена визначенні змісту безготівкових розрахунків, сутності електронних платіжних засобів в Україні. В статті узагальнено класифікацію форм безготівкових розрахунків відповідно до норм чинного законодавства України.

Статья посвящена определению содержания безналичных расчетов, сущности электронных платежных средств в Украине. В статье обобщено классификацию форм безналичных расчетов в соответствии с нормами действующего законодательства Украины.

The article is devoted to the content of non-cash payments, the essence of electronic payment facilities in Ukraine. The article generalizes the classification of forms of non-cash payments in accordance with the norms of the current legislation of Ukraine.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, розрахунковий документ, електронний платіжний засіб, платіжний інструмент, платіжна картка

Ключевые слова: безналичные расчеты, расчетный документ, электронное платежное средство, платежный инструмент, платежная карта

Keywords: non-cash settlements, settlement document, electronic payment instrument, payment instrument, payment card

ВСТУП

Широке розгалуження господарських зв'язків, територіальна віддаленість підприємств, розвинута мережа банківських установ сприяли розвитку саме безготівкових розрахунків, а з розвитком ринкових відносин значно посилюється їхнє значення як самостійно важливого об'єкта економічних відносин та окремого предмета дослідження економічної науки.

Безготівкові розрахунки стають як ніколи актуальними за умов сучасної ринкової економіки, оскільки помітно збільшилась ефективність банківської діяльності і знизилась видатки за банківськими операціями.

В науковій літературі питання безготівкових розрахунків досліджувалися українськими та зарубіжними вченими, такими як М.М. Агарковою, Л.А. Бехтер, Л.К. Вороною, А.Г. Загороднім, А.А. Козубенко, Н.А. Куфаковою, О.В. Костюнік, В.В. Побережною, М.П. Кучерявенко, О.І. Мельничук, А.М. Мороз, О.П. Орлюк, А.І. Савлуком, І.О. Чкан та ін. Проте, переважна більшість наукових робіт вітчизняних учених зорієнтована саме на дослідженні загальних тенденцій розвитку безготівкових розрахунків, однак

класифікація платіжних інструментів потребує подальшого дослідження.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні змісту безготівкових розрахунків, сутності електронних платіжних засобів в Україні та узагальнення класифікації інструментів безготівкових розрахунків.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є матеріали періодичних видань, ресурси Internet, Закони України та нормативно-правові акти.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення вимог законодавства України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Система безготівкових розрахунків є складовою загальної національної грошової системи. Із розвитком ринкових відносин значно посилюється роль та значення безготівкових розрахунків як самостійно важливого об'єкта економічних відносин та окремого предмета дослідження економічної науки.

Основні аспекти організації безготівкових розрахунків регулюються Постановою №22 від 21.01.2004

«Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті».

Згідно Інструкції «безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів» [1].

Зазначимо, що безготівкові розрахунки в цілому характеризуються значною різноманітністю як за їх видами, так і за особливостями здійснення, однак на нашу думку безготівкові розрахунки слід класифікувати саме за ознакою платіжного інструмента (рис. 1).

Рис 1. Класифікація інструментів безготівкових розрахунків

Відповідно до ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність» безготівкові розрахунки проводяться за допомогою платіжних інструментів.

Платіжний інструмент – засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ (зокрема розрахункові документи) та електронні платіжні засоби.

Розрахунковий документ – документ на паперовому носії, що містить доручення та/або вимогу про перерахування коштів з рахунку платника на рахунок отримувача [2].

Ініціювання переказу здійснюється за такими видами розрахункових документів:

1) платіжне доручення – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку вказаної суми коштів і її перерахування на рахунок одержувача;

2) платіжна вимога-доручення – розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої – вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів та нижньої – доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача.

3) розрахунковий чек – розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітен-

ту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

4) платіжна вимога – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або в разі договірної списання отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

5) меморіальний ордер (складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунку платника і внутрішньобанківських операцій відповідно до Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" та нормативно-правових актів Національного банку України.

6) інкасове доручення (розпорядження) – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (органу державної податкової служби) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача"[1].

Поняття «електронний платіжний засіб» з'явилося у вітчизняному законодавстві досить нещодавно. До його введення, на рівні закону, тривалий час використовувалось практично ідентичне за змістом поняття спеціального платіжного засобу. Так, п. 1.14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (в редакції, що була чинною до 18 жовтня 2012 р.) встановлював, що спеціальний платіжний засіб – це платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ

коштів з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором.

Після набуття чинності Законом України № 5284-VI від 18 вересня 2012 р., п. 1.14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» було викладено в новій редакції. Так, поняття спеціального платіжного засобу (з огляду на його дещо обмежений обсяг) було замінено поняттям електронного платіжного засобу – платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ [3].

Емісія електронних платіжних засобів у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій (крім банків, які здійснюють емісію електронних платіжних засобів для використання в межах цих банків). Загальні засади емісії та здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів регулюються нормами Законів України "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність", "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні", Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 05 листопада 2014 року № 705, іншими законодавчими актами України.

Слід також зазначити: п. 14.1 ст. 14 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» встановлює, що електронний платіжний засіб може існувати в будь-якій формі, на будь-якому носії, який дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу. Закон України [3].

Як впливає із положень даного Закону, поняття електронного платіжного засобу безпосередньо включає в себе такі платіжні інструменти, як:

1) платіжні картки;

2) мобільні платіжні інструменти (а саме, платіжні засоби, реалізовані в апаратно-програмному середовищі мобільного телефону або іншого бездротового пристрою користувача). Здебільшого, такий платіжний інструмент має формат смарт-картки, яка є носієм спеціального персоналізованого платіжного додатку.

Водночас, слід зазначити, що перелік платіжних інструментів, які можуть бути визнані електронними платіжними засобами, не можна назвати вичерпним, адже з огляду на це сучасні банківські сервіси, запроваджені в Україні, досить часто носять комплексний характер, тобто передбачають одночасне використання одразу двох платіжних інструментів. Наприклад, клієнти Приватбанку можуть обслуговуватись у банкоматах без використання платіжної картки. Разом із тим право доступу до карткового рахунку надається за підсумком введення пін- коду картки, а також разового паролю, який висилається SMS-повідомленням на мобільний номер користувача. Отже, для доступу до роботи із банкоматом особою використовується одразу два електронні платіжні засоби: мобільний та

опосередковано – картковий (в частині введення пін-коду), що, як видно із зазначеного вище, не суперечить вимогам чинного законодавства [5].

Так як емісія електронних платіжних засобів у межах України проводиться виключно банками, використання карток, що мають ознаки платіжних, однак, були емітовані небанківськими фінансовими установами, не допускається.

Еквайринг (технологічне та інформаційне обслуговування розрахунків за операціями, що приходять з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі) здійснюється виключно юридичними особами-резидентами, які уклали відповідний договір з платіжною організацією [4].

Електронний платіжний засіб повинен дати змогу ідентифікувати користувача. Таким чином, інструменти мобільних платежів, які жодним чином не ідентифікують особу платника, не можуть бути визнані електронними платіжними засобами.

Звернімо також увагу, на розрахунки, які здійснюються за допомогою ПТКС (програмно-технічних комплексів самообслуговування), до яких, наприклад, належать популярні платіжні термінали iBOX.

Системний аналіз норм чинного законодавства не дозволяє однозначно віднести дані розрахунки до безготівкових. Так, згідно із аб. 7 п. 1.4. Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні у національній валюті, затвердженій постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22, під безготівковими розрахунками слід розуміти перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. При цьому аб. 12 п. 4 Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 1 червня 2011 р. № 174, встановлює, що каса банку – це сукупність операційних кас банку, його філій, відділень, пунктів обміну іноземної валюти, а також ПТКС. Водночас, відповідно до аб. 2 п. 3 цієї ж Інструкції її вимоги в частині здійснення операцій з переказу готівки в національній валюті, у тому числі із застосуванням банкоматів, платіжних терміналів, програмно-технічних комплексів самообслуговування та інших платіжних пристроїв, та оформлення касових документів поширюються на небанківські фінансові установи [5].

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що розрахунки із використанням ПТКС є безготівковими лише в тому випадку, якщо відповідний програмно-технічний комплекс перебуває на балансі банку.

Водночас, у випадку, якщо переказ коштів за допомогою платіжного терміналу здійснюється саме небанківською фінансовою установою, то відповідна операція як безготівковий розрахунок визнана бути не може, адже доступ користувача до зазначених пристроїв може здійснюватися вільно, без використання платіжних карток або персоналізованих мобільних додатків. Так у нормативному визначенні поняття «безготівкові розрахунки» йдеться лише про банки, тож, небанківські фінансові установи можуть

здійснювати лише приймання готівки з метою її подальшого переказу.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане доцільно зауважити, в умовах ринкової економіки організація безготівкових розрахунків є важливим елементом функціонування як економіки країни так банківської установи зокрема. Нові форми та інструменти безготівкових розрахунків продовжують стрімко розвиватися, саме тому нами було запропоновано використовувати класифікацію безготівкових розрахунків на основі платіжних інструментів. У майбутньому дана класифікація, безумовно, потребує подальшого дослідження та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті // Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/page>

2. Закон України Про платіжні системи та переказ коштів в Україні від 05.04.2001 № 2346-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

3. Закон України Про платіжні системи та переказ коштів в Україні від 04.06.2017, підстава 1983-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

4. Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 05 листопада 2014 року № 705. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>

5. Богданович А.С. Безготівкові розрахунки із використанням електронних платіжних засобів як комплексний правовий субінститут. / А.С. Богданович // Часопис Київського університету права. – 2013 – № 4. – С. 391-394